

Euskal Unibertsitatea eta Nazio-eraikuntza

Paulo AGIREBALTZATEGI

Editorea eta euskal kulturako langilea

Orain hilabeteren batzuk Kongresu bat izan zen Donostian: gaia, “Universidad y exilio / Erbestea eta Unibertsitatea”; Euskal Herriaren erbestea eta unibertsitatea, hain zuzen ere. Hitzaldietako bat eman behar izan nuen bertan, eta honela izendatu nuen: “Euskal Unibertsitatearen erbestealdi luzea”. Han jaulkitako ideia batzuk hona biltzen saiatuko naiz, besteren batzuk gaineratuz.

Euskal Herriaren historia unibertsitariora Parisen hasi zen, Joana erreginak, Felipe Ederra erregearen, Frantziako IV.a eta Nafarroako I.aren, emazteak, 1304an Nafarroako Kolegio Unibertsitariora eraiki zuenean hiri hartan; Euskal Herritik urrun, erbestean, nolabait esateko. Parisko Teologi unibertsitate ospetsu bihurtu zen geroago. Bertan ikasi zuten Ignazio Loiolakoak eta Frantzisko Xabierkoak, besteak beste. Ondorengo mendeetako Euskal Herriaren historia unibertsitariora exilioko historia izan da: exilio geografikoa, batetik, eta exilio kultural-linguistikoa, bestetik.

“La historia universitaria de Euskal Herria ha sido la historia del exilio: de un exilio geográfico, y de un exilio cultural lingüístico”

EXILIO GEOGRAFIKOA

Euskal Herritik urrun joan behar izan dute Euskal Herriko ikasle eta irakasle unibertsitariora mende luzetan: Frantziako nahiz Espainiako hiritara. Beste guztien gaineratik, ordea, Salamanca gertatu izan da mendetan Hego Euskal Herriarentzat erreferentzia unibertsitariora nagusia, eta gure ikasle-irakasleen nolabaiteko ametsa. Amets handia askorentzat; amets gaiztoa ere bai nonbait batzuentzat, kanta ezagunak adierazten duenez.

*Gazte-gaztetatik aita ta amak
fraide ninduten nonbratu,
estudioak ikasitzera
Salamancara bialdu.
Salamancara
nindoalarik
bidean nuen pentsatu,
estudiante tunante baino
hobe nuela ezkondu.*

Salamanca ikasi zuen Pedro Agerre Azpilkuetak, gure Axular handiak. Bertan ikasi edota irakatsi zuten “gure” Herriko beste unibertsitate-irakasle ospetsu askok. Frantzisko Vitoriakoa jurista eta teologoa (Gasteiz?, 1486-1546) Salamanca izan zen irakasle; Domingo Báñez Artasubiaga teologoa ere (1528-1604) –“mondragonensis sum”, bere hitzetan– Salamancako Unibertsitatean egin zen irakasle eta polemista ezagun; Martin Azpikueta “Doctor Navarrus” entzutetsua ere Salamanca izan zen katedradun garai batez, Portugaleko Coimbra-ko Unibertsitate aldatu aurretik; gure Manuel Larramendi jakintsu, politologo eta euskararen apologista (Andoain, 1690-1644) Salamancako Unibertsitatean ikasi eta irakatsitakoa zen, Euskal Herriratu aurretik. Horien guztien ondoren entzutetsuena, ordea, –eta polemikoena seguruenik– Miguel de Unamuno (Bilbo, 1864-1936) dugu, Salamancako Unibertsitatean katedradun (1891) eta geroago bertako erretore.

Rodrigo Mercado de Zuazola oñatiarra ere Salamancako ikasle izana zen. Eta Salamancakoaren eredura eta haren pribilegio eta guzti eraiki zuen Oñatiko Sancti Spiritus –edo Espiritu Santuaren– Unibertsitatea (1540), horretarako bere ekimen eta jakinduriaz gain, bere ondasunak ere ipiniz. Zordun gara zinez euskaldunok apezpiku oñatiarrek in .

Salamancako katedradun izan genituen Anjel Apraiz (Gasteiztarra) eta Koldo Mitxelena (Errenteriarra): hango katedra utzi eta Euskal Herriko Unibertsitate publikoa bultzatzera beren Herrira etorri zirenak. Zorte ezberdina izan zuten, ordea, bata eta besteak, garaiak ere ezberdinak izanik. 1918an eta ondorengo urteetan saiatu zen aurre-

na... helburua bete gabe. Handik hirurogei urtera etorri zitzaigun Mitxelena, gaurko Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU) abian jartzera.

Euskal Herriaren erbesteko unibertsitate enblematikoa izan dugu, beraz, euskaldunok mendetan Salamanca. Baina hori bezalatsu izan dira Paris, Bordele edo Tolosa Okzitaniakoa, Madril, Bartzelona edo Valladolid. Luzea bezain zabala izan da Euskal Herriaren erbestealdi unibertsitarioa eta gure lurraldetik urrun gertatu da horren unibertsitate-historia nagusia.

EXILIO KULTURAL-LINGUISTIKOA

Exilio geografikoarekin batera, eta horretaz gain, bestelako exilio unibertsitario hurbilagoko eta are mingarriagorik ere jasan du mendetan Euskal Herriak, bertoko unibertsitateetan jasan ere: Exilio kultural-linguistikoa, alegia.

Euskal Herriko lurraldean ez dira gutxi izan unibertsitate-guneak lau mendetan, Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU) aurrenik (1978), eta geroxeago Nafarroako Unibertsitate publikoa (1987) eraiki artekoak. Elizarenak izan dira gehienak: Aipaturiko Oñatikoa, Iratxekoa (1616), Deustukoa (1886), Nafarroako Opuena (1960), besteak beste; baina unibertsitate publikoaren asmo eta nolabaiteko errealizaziorik ere ez da falta izan, batez ere XIX eta XX. mendeetan, Bilboko Unibertsitatea sortu aurretik ere. Dena dela, Salamancakoaren eredura sortu zuten Oñatikoa, eta nahiz eta horren helburuetako bat “revelar la capacidad del ingenio vasco para todos los órdenes del saber” izan, ez zuen euskal unibertsitatea izateko asmorik. Iratxekoa, bestalde, zuzenean Salamancakoaren babeseke sortu zuten, eta haren menpeko bizi izan zen.

Deustuko eta Nafarroako Eliz Unibertsitateen alienazioa euskal kultura eta hizkuntzarekiko, are nabarmenagoa izan zen. Sintomatikoa da, izan, nolatan euskararen eta euskal kulturaren berpizkunde-mugimendu garrantziko biren (XIX. mendearen azkenaldi eta XX. hasierakoaren eta 1960.eko urteetakoaren) paretsuan sortu eta zabaldu ziren bai Deustuko Unibertsitatea eta bai Nafarroako OPUSena: baina ez bata eta ez besteak eduki izan zuten luzaroan inolako harremanik mugimendu horiekin, ez eraginik horietan. Euskal mugimendua eta Unibertsitate horiek bi unibertso linguistikoa eta kultural bereizitan bizi ziren, nahiz eta lurralde eta Herri berean jardun.

XX. mendearen hasieran Eusko Ikaskuntzak bultzatu zuen “Universidad Vasca”-ren proiektua, Anjel Apraizen eraginez bereziki (1918): “Una Universidad que sea órgano de nuestra cultura y progreso intelectual, para aportar el esfuerzo de nuestro pueblo al acerbo común del género hu-

mano...”, zioen erakundearen bigarren kongresuak “Universidad vasca”-ren aldeko mozioan. Horren proiektua landu ere egin zuen, eta Madrilgo gobernuari eskabidea luzatu; baina muzin egin zion hark. Euskal kultura eta euskara ikertu eta sustatzea zen “Universidad vasca”-ren helburuetako bat; baina ez zuen euskara bera ikerkuntza eta irakaskuntzako komunikabidez erabiltzea aurreikusten. Artean *exilio* linguistikoa jarraitzen zuen, beraz, gure unibertsitateak; erdara zuen horrek aberria, ez euskara. Euskal komunitatearen “periferian” jarraituko zuen unibertsitateak, Jose Maria Sánchez Carrión “Txepetx”-ek esango lukeen bezala. Euskarak leku garrantzizkoa izango zuen, baina euskal filologiaren sailean bakarrik.

Bazirudien Euskal Herriaren mende luzetako unibertsitate-erbestealdia gainditzeko –edo unibertsitatea Euskal Herriratze bidean nolabait ipintzeko– legezko baldintza prekario batzuk behintzat ipinita zeudela Autonomi Estatutuarekin (1932). Helburu horrekin eraiki zuen seguruenik urte hartako udazkenean Jaurlaritzak *Universidad Vasca* “autonomoa”, hasierako Medikuntzako Fakultatearekin. Baina legezko prekaritatea baino prekarioagoa zen egoera politikoa. Eta handik hilabete gutxira hasi zen euskaldunen exilio handia: Euskal Herriko Unibertsitate “autonomoaren” alde borrokatu ziren irakasle, zientzialari eta adituen erbestealdi berria hasi zen, eta horrekin batera areagotu egin zen Herri honen exilio unibertsitarioa.

Handik urte askotxotara etorri ziren azkenean Euskal Herriko Unibertsitate publikoak: Bilboko aurrenik, Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU) geroago, eta ondoren Nafarroako Unibertsitate Publikoa (NUP), eta beste. Euskal Herriaren lurralde honetan bada eraikin eta erakunde unibertsitario ugari gaur egun; baina oraindik ez dugu Euskal Unibertsitaterik ez horren adiera politiko-instituzionalean eta ez horren adiera kultural-linguistikoan.

Aro modernoan estatu bakoitzak bere hezkuntza- eta irakaskuntza-sistemaren gailurrean jarri izan du Unibertsitatea, irakaskuntza eta ikerkuntzako erakunde nagusizat. Horrela gertatu zen Espainian eta Frantzian XIX. mendetik hasita; eta ondoren “Unibertsitate frantsesaz” eta “Unibertsitate espainolaz” mintzatu izan dira politikariak eta intelektualak, estatu bakoitzeko unibertsitate-gune eta unibertsitate lokal guztiak nolabait biltzen eta bateratzen dituen antolamendu eta erakunde nagusi eta ofiziala adierazteko edo. Unibertsitate “nazionalaren” ideia dago hor azpian; eta Unibertsitateak zeregin handia izan du Estatu-nazioen eraikuntzan.

Ez dago zalantzarik Euskal Herriaren nazio-erakuntzan eta garapenean unibertsitateak oinarri-oinarriko zeregina izango duela: “Euskal Unibertsitateak”, alegia; bertoko eraikin eta zentro unibertsitarioak ugari izango badira ere. Horri bu-

ruz dihardu Nazio-garapenerako unibertsitate-sailak ere, duela ia 35 urte UEUK hasi zuen eta jarraitzen duen bidea eta jarduna bere eginez eta indar berriz bultzatzeko asmoz.

UNIBERTSITATE “NAZIONALA” v.s. “UNIBERTSALA”?

Gaur egun gogoeta zabalak eta eztabaida handiak –batzuetan zaratzuak– ari dira unibertsitateko agintari, irakasle eta ikasleen artean etorkizuneko unibertsitateari begira. Euskal Herriko unibertsitate bakoitzak dihardu Europar Batasuneko arauari egokitzeko bidearen bila –Bolognako erabakiak eta ECTS (European Credits Transfer System) tartean, besteak beste–, eta gaurko mundu globalizatuan bere kokapena aurkitu nahian. Ez naiz horien tartean sartuko orain. Baina esan beharra dut, Europar eta munduan izango duten lekuari begiratu beharko diotela, bai, Euskal Herriko unibertsitateek, baina aurren-aurrenik Euskal Herriari bertan kokatzeari begiratu behar diotela: “bertokotzeari”, alegia.

Unibertsitatea hitzak “unibertsala” gogoratzen digu, gogoratu, bat-batean; areago, unibertsitatearen ezaugarri nagusia bide da unibertsaltasuna. Bada, ordea, delako unibertsaltasun horren izenean Euskal Unibertsitatearen kontzeptua arriskutsutzat hartzen duenik. Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU) eraikitzeke asmo eta eztabaida bizien garaian idatzi zuen norbaitek: “El nombre de Universidad Vasca es sumamente ambiguo y puede llevar a equívoco, la universidad ha de ser universal, preocupándose de potenciar el estudio de lo vasco”. Horra! Unibertsaltasuna da funtsezkoa euskaldunarentzat, gure filosofoaren arabera; euskal(dun) izatea akzidentala, azalekoa, gehigarria eta eranskina izan nonbait euskaldunarentzat. Argitu beharko digu zer den unibertsaltasun hori, eta batez ere zertan oinarritzen eta sustraitzen den gizon-emakume konkretuentzat, eta unibertsitate jakin batentzat; bestela, mundu abstraktuan dabilen izate errealik gabeko ideia abstrakturen bat dela pentsatu beharko dugu –gogora datorkigu, hain zuzen, filosofoen eztabaida luze eta gogaikarri hura, “unibertsalek” benetako izaterik ba ote duten ala ez–.

Unibertsitate guztiak dira, izatez, partikularak, ametsez edo helburuz unibertsalak diren beste; eta halaxe izan behar dutela dirudi gainera. Paris eta Bologna ditugu Erdi Aroko unibertsitatearen eredu; baina horiek ez ziren unibertsitate unibertsalak. Gehienik ere orduko Europa-koak, Europa batuagoa zenean gaur egungo Europar Batasuna baino. Gaurkoak baino unibertsalagoak ziren seguruenik orduko unibertsitate europarrak.

Louis Pasteur-ek aldarrikatu zuen zientziaren unibertsaltasuna., *L’Institut Pasteur* delakoaren

inaugurazioko bere hitzaldian –1888ko azaroaren 14 hartan–, “La science n’a pas de patrie” aldarrikatu zuenean. Eta haren ondoren unibertsitateko zientzilari askok beren lanaren dimentsio unibertsala, aberririk gabea, errebindikatu ohi dute; eta horren izenean unibertsitatearen unibertsaltasuna eta aberririk eza aldarrikatu. Baina Pasteur-ek berehala zehaztu –zuzendu?– zuen nolabait esaldia- ren adiera: “Le savoir est le patrimoine de l’humanité”. “Patrimonioak”, ordea, bere aita du jatorrian, gizadi osoaren ondare bihurtuko bada ere. Alegia, zientziak eta zientziaren tenplua izan nahi duen unibertsitateak mundu osoarentzat baliozkoak izango diren fruituak eman behar ditu. Baina ez zuen esan zientziak –eta zientzialariak eta zientziaren erakunde den unibertsitateak– jatorri- rik eta errorik ez duenik. Ortega y Gasset-ek ohar- tarazten digu, hain zuzen, Pasteur-ek nolabait zu- zendu –osatu esan beharko genuke– egin zuela esaldia: Zientziak ez du aberririk, baina bai zient- zialariak. Zientzialariak –eta horrek produzitzen duen zientziak– bere lurra du eta bere erroak ditu –bere herria, bere aberria du jatorrian, abiabu- ruan–; helburua, berriz, gizadia, unibertsoa du zientziak, eta zientzialariak.

Gai honi dagokionez, honetara amaitu zuen Anjel Apraizek Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresuan egin zuen hitzaldia (1918): “Porque cuanto uno más alcanza la plenitud de su ser, resulta por este mismo hecho más universal. Así el conocimiento propio, base del saber, y la concentración del esfuerzo que es el principio de toda acción, serán nuestras mejores ofrendas al patrimonio común de todos los hombres”. Eta Tomas Elorrieta, Mur- tziako Unibertsitateko irakasleak, Eusko Ikaskun- tzaren II. kongresuan hartu zuen parte, eta *Uni- versidad Vasca*-ren helburuei buruz mintzatu zen

“No cabe duda de que en un futuro la Universidad Euskaldun jugará un papel básico en la construcción nacional de Euskal Herria y de su desarrollo. En ello está un triunvirato formado por NazioEztabaidaGueña, los organismos en favor del euskara organizados en Kontseilua y la propia UEU, asumiendo y actualizando la labor realizada continuamente durante 35 años por esta, y dándole nuevas perspectivas”

zuzenean. Honela lotu zituen berak unibertsitatearen bi ikuspegiak, partikularra eta unibertsala: "Queremos la Universidad, en primer término, para fortalecer y perpetuar la vida del espíritu vasco, porque aparte del afecto natural que profesamos a nuestro país, tenemos la convicción de que el desenvolvimiento espiritual de la humanidad sólo puede lograrse mediante el desenvolvimiento espiritual de cada individuo y el desenvolvimiento espiritual de cada pueblo".

Zientzialarien eta unibertsitate-jendeen arteko etzabaidak utzita, poeta baten iritzia ekarriko dugu, hari-harira datorkigulako: Bitoriano Gandiagarena.

*Baina zuk
unibertsal zarelako,
ez omen duzu Herririk,
mundua besterik.
Baina guk,
Herri bat garelako
dugu mundua,
mundua osatzen dugularik.
Baina zuk,
unibertsal zarelako,
gizadiaren arazo,
ardura ta gorabeherak,
zeureak omen dituzu.
Baina guk,
Herri bat dugulako,
gizadiaren arazo,
ardura ta gorabeherak,
geureak ditugu.*

Universidad en euskara, casi una realidad

A pesar de que la reivindicación de una universidad propia para Euskal Herria tiene una antigüedad de siglos, los vascos nunca hemos gozado de tal bien, mucho menos de una universidad que funcione enteramente en euskara, considerando a la lengua vasca como instrumento de trabajo habitual, investigación, docencia y transmisión de saberes, así como del resto de relaciones que se establecen en una institución universitaria.

UEU (Universidad Vasca de Verano) ha sido la única institución universitaria que, desde su fundación en 1973 hasta hoy, ha mantenido viva, con su trabajo constante, la esperanza de crear una universidad en euskara, que sea una universidad propia de Euskal Herria. En todos sus documentos programáticos importantes ha reivindicado expresamente ese sueño colectivo, y en su trabajo diario ha dejado de manifiesto su intención de colaborar en la creación de una universidad euskaldun, que supere las limitaciones del bilingüismo. En su último congreso (2002) creó, además, un comité (EUren Sustapen Batzordea) cuyo cometido, desde su puesta en marcha en 2004, está siendo demostrar la posibilidad de pasar de la necesidad de una universidad en euskara a su puesta en marcha efectiva. Tras abundantes reuniones, jornadas de reflexión, estudios, informes, seminarios y contactos varios, se puede afirmar hoy que la universidad en euskara (Euskal Unibertsitatea) puede ser una realidad en tres o cuatro años como máximo.

El citado comité ha elaborado ya un Anteproyecto para la puesta en marcha de Euskal Unibertsitatea cuyas señas de identidad serían las siguientes:

- Universidad plurilingüe de los euskaldunes.
- Institución para organizar y desarrollar la comunidad lingüística del euskara.

UEUko arduradunak.

- Promotora de participación ciudadana, al servicio del pueblo y democrática.
- Colaboradora en la conformación sociopolítica de Euskal Herria.
- Homologable en el ámbito universitario europeo.

Además, bien entendido que se pretende la creación de una universidad completa y no de un colegio universitario, puede afirmarse que se ha dado un paso histórico más: Euskal Unibertsitatea no será en adelante patrimonio casi exclusivo de la UEU (que mantendrá su máximo de influencia en el diseño de los aspectos académicos y jurídicos de la institución), sino de tres agentes sociales de peso en Euskal Herria: Kontseilua, Nazio Eztatidagunea y la propia UEU, cuyo cometido conjunto será reunir en torno a esta iniciativa al máximo de agentes sociales, políticos y sindicales, así como diseñar el proyecto definitivo, apoyado por una financiación sostenible y una caracterización jurídica aceptable por la comunidad euskaldun. Una Fundación de próxima creación será la encargada de materializar la Universidad Euskaldun. **Herria 2000 Eliza**